

Hugh Seton-Watson

Co je Evropa, kde je Evropa?

Od mystiky k politice

Podtitul těchto mých řádků je odvozen z proslulého výroku Charlese Péguyho: „*Tout commence par la mystique, et finit par la politique*.“ Jsou to slova vlastně nepřeložitelná, ale správná parafráze snad zní: Každé velkolepé podnikání začíná nadšením pro vznešený cíl a končí v bahně malicherné politiky.

Jak dalece lze Péguyho tvrzení vztáhnout na to, co bylo nazváno „evropskou myšlenkou“ či „ideou Evropy“? Dovolte, abych napřed prozkoumal *mystique*.

Slova „Evropa“ se dávno užívá a zneužívá či je vysvětlováno i chybně vykládáno asi ve stejném počtu různých významů, jako se to děje téměř se všemi slovy kteréhokoli jazyka. Bylo a je mnoho Evropy; Evropa řecké mytologie; Evropa zeměpisců — ty dva nejzápadnější poloostrovy asijského kontinentálního masivu; Evropa říše Karlovců a jejího následníka, Evropského hospodářského společenství; Evropa Byzance; Evropa průmyslová a Evropa zemědělská; „kapitalistická“ Evropa a „socialistická“ Evropa; Evropa velmocí a Evropa sebeurčení, jak je definoval Woodrow Wilson; Evropa států, jež se samy nazývají národními, a v nich nespokojených národnostních menšin. Toto není seznam zdaleka úplný.

Skoro všechny tyto zmíněné Evropy pocházejí z minulosti, některé z minulosti velmi dávné; ale všechny v jistém rozsahu patří i do přítomnosti. Musím otevřeně přiznat své přesvědčení — založené na padesátiletém úsilí porozumět četným obdobím dějin a přítomné politice, jak jsem to i ono prožíval — že minulost je s přítomností nerozpletně smísená; a budu-li v tom, co tu chci říci, přeskakovat tam a zpět, neomlouvám se za to.

Evropa je víc než zeměpisný termín. Růst čím dál stejnorodější ev-

ropské kultury i soud myslících mužů a žen, že patří k jedinému, jakkoli rozmanitému, evropskému kulturnímu společenství, to jsou fakta dějin i fakta přítomnosti. Představa evropského kulturního společenství — jež jako to, k čemu patříme, převyšuje, normálně však nevyvrací to, že patříme i k přesněji vymezeným krajovým či národnostním suverenitám — je podle mého mínění odvozena z dřívější příslušnosti ke křesťanstvu, jež zase má své předchůdce. Dovolte mi se na ně stručně podívat.

Představa křesťanstva — tedy lidského společenství a zeměpisné oblasti na rozdíl od „křesťanství“, jež je náboženskou vírou či směsí věr společného původu — pochází z doby, kdy císař Konstantin udělil křesťanům rovnoprávnost s jinými náboženstvími, jež se pak vyvinula ve výlučné postavení křesťanství jako náboženství říše. Od těch časů byla římská říše zemí pravé víry a vnější svět byl zemí nevěřících. Ta dichotomie se zostříla po mohamedánských vpádech v sedmém století, kdy křesťanstvo bylo omezeno skoro jen na Evropu — a to na Evropu necelou, protože v té byla na víc než pět set let ztracena většina Španělska; a než bylo Španělsko získáno zpět, byla odtržena převážná část Ruska, celý Balkán a zbytek Malé Asie. Příslušnost ke křesťanstvu jako významnějšímu ideálu převyšujícímu užší území a feudální loajalitu uchovávala realita námořního i pevninového sporu s islámem. Tou příslušností byly podníceny křížové výpravy, ovšem motivované i všemi druhy ctižádostí, politickými intrikami a ziskuchtivostí. Jejich ekvivalentem bylo mohamedánské rozdělení světa na dům islámu a dům války, jež — podobně spjata s ctižádostmi, intrikami a ziskuchtivostí — podnítilo početné arabské či tatarské nebo osmanské vpády do Evropy, naposledy vrcholící roku 1683 obléháním Vídně, po němž rychle ubylo strachu z islámu i pouhých ústních podpor křesťanstva ze strany monarchů.

Dichotomie mezi křesťanstvem a pohanstvím tak byla skutečností déle než tisíc let. Byla však spjata s čímsi ještě dávnějším, na co při myšlenkách na původ Evropy příliš často zapomínáme myslet. Jde o dichotomii mezi civilizovaným světem a barbary. Na opačném konci světa Číňané v takových pojmech mysleli už dávno, ale jejich a naše koncepty se před devatenáctým stoletím skoro neseťkaly. V naší části světa byla tato dichotomie poprvé jasně vyjádřena kontrastem mezi Židy a jinověrci a mezi Helény a barbary. Židé tvořili malé kompaktní společenství s vlastním územím, cosi nepříliš jiného než novodobý koncept národa. Heléni ovšem byli rozděleni mezi tucty suverenit, do

státečků, jež se, často divošsky, spolu bily. Přesto si uvědomovali, že jsou Heléni, a tedy jiní než barbaři. Představa barbara brzy začala znamenat nejen lidi z cizích zemí a cizího jazyka, ale i ty, kteří žili na nižší lidské úrovni, v dnešním slovníku lidí „necivilizované“. Tak to viděli Heléni a později Římané, dědicové Helady. Dnes se o ten jejich úsudek patrně můžeme přit: největší protivníci Helady a později Říma, Peršané, jistě nebyli necivilizovaní a řekl bych, že dluh Říma, i náš jako potomků Říma, vůči nim je hodně velký.

Ty dvě dichotomie — civilizace a barbarství, pravá víra a pohanství — se v pozdější římské říši sloučily. Jediné slovo, jež v sobě spojovalo pravou víru a civilizaci, znělo „křesťanstvo“. Římská říše zanikla, barbarští Teutoni a Slované byli přivedeni na pravou víru a křesťanstvo se rozlohou rovnalo Evropě — jako termínu zeměpisnému, nikoli kulturnímu. Za Středozezemím mořem vzkvétalo nové náboženství a nová civilizace. Mohamedánský svět Abbásovců ani Evropa Karla Velikého či císařovny Ireny nebyly necivilizované, ale to fanatikům na obou stranách nebránilo v tom, aby druhou stranu tak neviděli. A obecný veřejný obraz či tradiční stereotyp, který se za století vynořil, byl blíž názoru fanatiků než hrstky osvícených na té i oné straně.

Už za svítání středověku se v křesťanstvu začalo objevovat důležitější dělení, než byly hranice mezi místními suverenitami. Řím se změnil v provinciální město, kdežto Konstantinopol zůstala centrem stále ještě mocné říše i propracovaného vládního systému a sídlem patriarchy, jehož misionáři se vypravovali obracet na víru četné národy a setkávali se při tom i soutěžili s posly římského biskupa.

Rozdíl mezi Římem a Konstantinopolí se prohloubil, když papež na Hod Boží vánoční léta Páně 800 korunoval Karla Velikého na císaře svaté říše římské. Autoritě oživené říše se dostalo aspoň slovního uznání od vladařů v oblasti západní Evropy, jejíž hranice se v pozoruhodné míře shodovaly s nedávným původním vymezením Evropského hospodářského společenství. Doktrinářské spory mezi oběma církvemi se zостřily a v jedenáctém století vedly k tomu, že Konstantinopol odmítla římskou svrchovanost. Od té doby máme církev římskokatolickou a církev ortodoxní, z nichž každá má svou hierarchii a dogmata. Představa jediného společného křesťanstva přesto přežila a možná že ji posílila společná zkušenost raných křížáckých výprav. Utržila těžkou ránu roku 1204 za takzvané čtvrté křížové výpravy, jež pozůstávala v tom, že se západní křížáci z podnětu Benátčanů zmocnili Konstantinopole. Tento zločin se stal příčinou hluboké nedůvěry Řeků k Západu,

jejíž stopy přežily až do našich časů.

Ještě důležitější byly podle mého soudu dva velké vpády do evropských zemí z východu: za prvního vpadli do Ruska Mongolové, jejichž následníci, tatarští Cháni, se stali mohamedány, a za druhého vpadli osmanští Turci do ortodoxních slovanských států na Balkáně a do samé Konstantinopole. Zhruba dvě stě let, od roku 1250 do roku 1450, byly země civilizace a pravé víry vymezeny východní hranicí Polska a severem nynějšího Rumunska a dalších dvě stě padesát let se to vymezení stáčelo k západu přes dnešní Maďarsko dolů k Jaderskému moři. Od této čáry na východ a na jih byli pohaní a barbaři. Byli tam i křesťané, ale ti všichni byli ortodoxní, nikoli katoličtí; a tak je vladaři i myslitelé nedobytného křesťanstva postupně odpisovali, pokud ne výslovně, tedy mlčky. Křesťanstvo se rozlohou ztotožnilo s katolickou Evropou západně od tatarského a osmanského pomezí.

Převážná část ortodoxního Balkánu zůstala pod tureckou nadvládou čtyři sta let, ale Rusové se z područí vymanili dříve. Už v šestnáctém století existovalo Moskevské knížectví, jež rychle rostlo ve významnou vojenskou mocnost. Pro Poláky, zvyklé chápat své hranice jako hranice křesťanstva, bylo obtížné vidět v Moskvanech spolučleny křesťanstva. I dnes, ponecháme-li stranou tradiční nepřátelství k nebezpečným sousedům a dlouhé vzpomínky na nespravedlnosti a útrapy minulých dvou set let, existuje, myslím, v polském názoru na Rusy prvek pohrdání vůči barbarům, jak se vyvinul v dávnější minulosti. Je v tom něco, co nenacházíme v dlouhých dějinných soupeřstvích západních národů, Francouzů a Němců, Francouzů a Angličanů ani Angličanů a Skotů.

Je právě tak důležité a bývá méně oceňováno, jak tehdy Moskvané pohlíželi na zbytek světa. Z ortodoxního hlediska katolíci byli odpadlíci, kteří se odtrhli od pravé víry — a protestanté po reformaci ovšem byli odpadlíci od odpadlíků. Jakmile se Moskevská Rus zbavila tatarského jha, její vladař, velkokníže, později car (poslovanštěný caesar), byl jediným nezávislým ortodoxním vladařem ve světě, což znamenalo, že je jediným pravým křesťanským vladařem. Křesťanstvem, zemí, kde vládl křesťanský vladař, byla Moskevská Rus a nic jiného. Od západu a od severu ji obklopovali odpadlíci, jejichž předvojem byli římskokatoličtí Poláci a protestantští Švédové, a od východu a od jihu pohaní — Tataři a Osmani.

V sedmnáctém a ještě víc v osmnáctém století začala na západě mís-

to myšlenky křesťanstva nastupovat myšlenka Evropy. Dálo se tak v důsledku různých procesů, jež se projevovaly už na konci středověku: byl to vznik světsky suverénních států, zaoceánská expanze, vědecké objevy a především náboženské války v časech reformace, jež rozervaly křesťanstvo a zplodily v myslících hlavách hlubokou deziluzi ohledně myšlenky, že by náboženství mohlo být hlavní jednotící silou v lidských společenstvích.

Přesahující jednotu středověkého křesťanstva vyjadřovala při vši regionální rozmanitosti základní podobnost náboženské malby, chrámové architektury a literatury ve společné latině. V zesvětšťující se Evropě osmnáctého století byly malířské a architektonické slohy propojeny neméně; platí to ještě víc o vzkvétajícím umění hudby; a třebaže se rostoucí světská literatura vyjadřovala v různých jazycích, obsahem si byla od země k zemi čím dál podobnější. Tato nová světsky evropská kultura se začala zmocňovat mysli nejen malého předvoje pokročilých myslitelů, učenců a právníků, ale i mnohem širší vzdělané vrstvy včetně vládařů a jejich úředníků.

Jestliže Evropa nastupovala namísto křesťanstva v katolických i v protestantských zemích, nic takového zprvu nebylo vidět v Rusku. Moskevská Rus byla rozlohou totožná s křesťanstvem a Evropa byla čímsi cizím a hanebným, co ovládali římskogermánští odpadlíci. Jednotlivé Rusy ovšem přitahovaly polské, švédské či německé vzory a na dvoře cara Alexeje Michailoviče (1645-76) nebyly takové vlivy ničím neznámým; ale proud to byl velmi slabý. Změna nastala nástupem Petra Velikého. Jakkoli se lze přit o účinnost jeho opatření a diskutovat o jeho motivech, za jeho vlády nastal obrat a on sám má v dějinách zajištěno místo velkého pravzoru umělého modernizátorství zaostalé společnosti: těch, kteří by ho v dvacátém století rádi napodobili, jsou zástupy. Petrův mýtus, výstavba nového hlavního města a symbolika Puškinovy velkolepé básně „Bronzový jezdec“ vykonaly své dílo v lidských dějinách a konají je dosud, takže, ať je to k dobrému či k zlému, žádné množství neuctivých dějepisců, hrabajících se v historii skutečného Petra, jeho význam neodstraní.

Petr rozhodl, že se Rusko musí stát částí Evropy a jeho následníci se toho cíle nikdy nevzdali, i když nedbali některých jeho plánů a opatření nebo je zvrátili v pravý opak. Ruská elita podlehla kouzlům světsky evropské kultury a franštiny. Ruský dvůr si vzal vzor z dvorů evropských, ruská dynastie se ženila a vdávala s evropskými dynastiemi a ty ji vítaly. Co je důležitější, ruské armády dokázaly, že se vyrovnají

nejlepším evropským armádám. Apraksin roku 1760 vstoupil do Berlína a Suvorov roku 1799 porazil na italské půdě armádu francouzské revoluce.

Věk Petrohradu od roku 1702 do roku 1918 byl věkem ruského členství v Evropě, ale mělo to své meze. Růstem evropské jednoty v osmnáctém století otřásla první ze tří velkých novodobých občanských válek v Evropě, 1793 až 1815, na jejímž vzniku se Rusko podílelo pramálo, ale jejíž vinou patřilo k nejpoškozenějším. Napoleonova invazní armáda, jež zahrnovala kontingenty z převážné části Evropy, podnítila v celém ruském národě nesmiřitelný vlastenecký odpor, za něhož kněží i venkované viděli v nepříteli Antikristovy hordy a mnozí Rusové nejlepší světa v něm rozpoznávali síly římsko-germánské odpadlické Evropy, v jejichž čele opět stáli Poláci (Napoleon měl asi 90.000 polských vojáků, celkem jednoho z každých sedmi). Jakmile to však skončilo, poevropštění se opět stalo cílem carů i společenské elity, třebaže různé ruské myšlenkové školy vzhlížely k různým Evropám, od Pruska Friedricha II. po Gladstonovu Anglii či po Francii Pařížské komuny. A pod vzdělanou elitou — neméně evropskou, než byla v téže době elita francouzská či německá — zůstávala kulturní půda trvale zmrzlá a v ní pohřbený venkovský lid.

A nyní dospíváme k paradoxům, k nimž postupně docházelo za života mých rodičů i za mého života. Kulturní jednota Evropy, oddanost vzdělaných lidí na celém kontinentě myšlence Evropy klenoucí se nade vším, rostla v průběhu devatenáctého století a zvláště v jeho posledních desetiletích i v prvním desetiletí století nynějšího. Paralelně s ní rostla její negace: zdravě přirozená oddanost jednotlivým národním kulturám, variačním výkvětům celkové evropské kultury, se zvráceně měnila v nacionalistický fanatismus; obhajoba a sebeobhajoba vyděděných a utlačených se zvráceně měnila ve fanatismus bezmezné třídní nenávisti; a nuda běžného civilního života spolu s touhou po hrdinství se zvrátily ve sny o očistných krvavých lázních. A ty sny se uskutečnily; skutečný život překonal noční můry. A noční můry jsou tu s námi podnes.

Rusko jako evropská velmoc přispělo k rozpoutání druhé velké evropské občanské války, ale bylo i její hlavní obětí. Vyjádřeno v procentech neutrpělo Rusko nejvyšší ztráty: ten osud připadl Srbsku, jež ztratilo čtvrtinu obyvatelstva. Ale další válečné hrůzy, občanská válka, hladomor, další hladomor a čistky, jak postihovaly Rusko, jistě překonávají

dějinné záznamy kterékoli jiné země v novější době. Mohla by v tom strašlivém sporu soutěžit snad jen Čína.

A jsme u paradoxu, který se nejtěsněji týká mého tématu. K revoluci, provedené jednou malou politickou stranou proti stranám, jež se domnívaly, že mají po pádu carismu vinou války moc v rukou, došlo ve jménu toho, co tehdy bylo pokládáno za nejpokrokovější souhr myšlenek v novodobé Evropě — ve jménu revolučního marxistického socialismu. Ale v důsledku vítězství bolševiků byla zahubena či donucena k vyhnanství větší část poevropštěného dílu ruské společnosti — nejméně milión lidí. Je pravda, že i mezi bolševiky byli poevropštění Rusové, sám Lenin nikoli nejméně, a že jiní našli možnost uplatnit svá nadání ve službách nového sovětského režimu. Ale ti, co takhle přežili, nevydrželi dlouho; skoncovaly s nimi Stalinovy čistky v třicátých letech, kdy se politické mravy vrátily do dob tatarského jha.

Přemístění bolševického hlavního města z Petrohradu zpět do Moskvy mělo naprosto praktickou příčinu: to dávné hlavní město bylo dál od nepřítele, což byl roku 1918 důvod podstatný. Ale ukázalo se, že jde o přemístění velmi symbolické. Bolševictví se obrátilo zády k Evropě. Tak to ovšem sovětsští komunisté nevidí. Namítli by, že Rusko patří k Evropě neméně než kdy dřív, ale je to pro ně otázka méně důležitá. Dnes nezáleží na dělení mezi Evropou a ostatním světem, ale mezi socialismem a kapitalismem. Sovětský svaz vede síly socialismu, jímž je určeno zvítězit ve prospěch celého lidského rodu. Svět je rozdělen do dvou táborů. Na jedné straně jsou socialistické země či takové, jež o vybudování socialismu usilují. Na druhé straně jsou tři typy: kapitalistické země; rozvojové země v různých stupních závislé na kapitalistech, od neokolonialistické podřízenosti po relativní nezávislost; a konečně země ovládané renegáty socialismu, falešně tvrdícími, že pravými socialisty jsou oni.

Tento obraz vlastně do jisté míry odpovídá dnešní skutečnosti — i když snad odmítneme nálepky udělované nám sovětskými mluvčími — a liší se od minulosti. Přesto je tu však pozoruhodná podobnost s jedním dřívějším obdobím ruských dějin, a to s Moskevskou Rusí v šestnáctém století pod Ivanem Hrozným. Moskevská Rus tehdy byla pokládána za jedinou zemi s křesťanským vladařem. Moskevská Rus se rovnala křesťanstvu. Čelila nepřátelskému světu, na jedné straně odpadlické římskogermánské Evropě, na druhé straně pohanům. Dnes je Sovětský svaz zemí socialismu. Socialismus rovná se sovětský systém a žádný jiný. Někteří sousedé Sovětského svazu a několik vzdálenějších

zemí velmi pokročilo pod sovětským poručnictvím směrem k socialismu, ale za sovětským vzorem dosud pokulhávají. Vnější svět je nepřátelský. Na jedné straně jsou nevěřící exponenti nenapravitelného kapitalismu. Na druhé straně se rozkládá říše renegátů socialismu, čínských maoistů. Hlavní rozdíl mezi dnešní situací Sovětského svazu a tehdejší situací Moskevské Rusi je v tom, že tentokrát odpadlíci byli na západní straně a nevěřící na východní, kdežto dnes je tomu naopak.

Vyžaduje víra v existenci jediné evropské kultury vytvoření jediného evropského státu či federace států? Evropští intelektuálové osmnáctého a devatenáctého století to neočekávali. Když po roce 1918 myslící hlavy pátraly po rázných opatřeních, jež by zabránila opakování nedávného krveprolévání, ozvalo se několik hlasů ve prospěch zrušení státní suverenity. Nepřevládly však v čase rozkvětu Společnosti národů či za Brianda a Stresemanna, jejichž názor by se byl dal vyjádřit sloganem pozdější generace: „*l'Europe des patries*“. V třicátých letech bylo evropanství jakéhokoli druhu ovšem čímsi vzdáleným. Uprostřed let čtyřicátých, za třetí a nejhorší evropské občanské války, jež skutečně byla i válkou světovou, mluvčím jediné jednoty nabízené Evropanům byl dr. Josef Goebbels a jeho předstíraně kulturní týdeník *Das Reich* a byla to v jistém rozsahu ozvěna mytologie evropské jednoty, již byl příznivě nakloněn Napoleon Bonaparte a která byla namířena proti týmž dvěma mocnostem na protilehlých okrajích kontinentu, proti Británii a Rusku.

V hnutí za větší evropskou jednotu, jak se vyvinulo po roce 1945, jistě působila i nostalgická vzpomínka na ztracenou kulturní jednotu, ale byla méně významná než několik jiných faktorů, o nichž je třeba se stručně zmínit.

Jedním z nich bylo vědomí o společném nebezpečí. Evropě hrozila sovětská moc, jako kdysi křesťanstvu hrozila moc mohamedánská, nejdříve arabská, pak turecká. Jedna evropská nebo částečně evropská mocnost ovládala půl kontinentu vně svých hranic a zbylá část kontinentu nebyla vlastními prostředky schopna odolávat jejímu tlaku. Nešlo o bezprostřední nebezpečí sovětského vojenského postupu k Atlantiku. Nebezpečí pocházelo spíš z hospodářské vyčerpanosti Británie, z vnitřního rozvratu způsobeného ve Francii a v Itálii domácími silami spjatými se Sovětským svazem a z úplného zhroucení a zbláznění Německa. Toto hodně složité a naléhavé nebezpečí dobře chápali někteří západní státníci, zvláště Ernest Bevin a Dean Acheson.

Přes velké překážky, z nichž nikoli ty nejmenší jim byly kladeny v jejich vlastních zemích, uvedli do pohybu obnovu hospodářství západní Evropy. Politici předáci pak začali myslet na způsoby, jak přimět Evropany, aby nejen žili jedni vedle druhých, ale i spolupracovali.

Druhou silou byla reakce miliónů Evropanů proti ničivému nacionalismu z dob fašismu. Zvláště zjevná byla mezi Francouzi a Němci. Vzájemný strach a zatrpkllost této dvojice ohrožovaly evropský mír několik set let, zvláště pak posledních osmdesát, a velmi přispěly ke vzniku obou světových válek. V druhé z nich byli Francouzi i Němci zcela rozdrčení a poníženi. Když se v útrapách vyhrabávali z jámy, někteří z nich se rozhodli ukončit toto neplodné nepřátelství a v příštích dvou desetiletích bylo toho cíle z převážné části dosaženo. Někteří britští komentátoři v tom viděli neštěstí pro Británii a dva muže, kteří se o to nejvíc zasloužili, generála de Gaulla a dr. Konrada Adenauera, měli za nepřátele této země. Protože jsem vyrůstal v době, kdy smíření těchto dvou velkých národů bylo žádoucnější a nedosažitelnější než skoro cokoliv jiného, mohu za sebe jen říci, že jsem tomuto procesu přihlížel s radostí, jsem výsledkem nadále dojímán a nemám jej pro Británii za nevýhodný.

Reakce proti nacionalismu samozřejmě probíhala společně s rostoucím vědomím evropské solidarity. Evropa byla zvláště pro poražené Němce a Italy náhradou za otěčinu, jejichž nároků Hitler a Mussolini tak dlouho a tak oblidně zneužívali a měnili je ve zvrácenost. Podobný sklon se dal pozorovat i východněji, zvláště u Rakušanů, Čechů a Maďarů. V posledních dvou desetiletích došlo podle mého soudu k určité změně. Pokolení narozená po válce v jisté míře znovu objevila hrdost na své národní přidružené kultury i oddanost vůči nim, a to bez xenofobie a nadutosti z dob fašismu. Mám dojem, že to platí o Němcích a Italech a jistě o Polácích, o Rumunech a o Maďarech. Nemíním ovšem tvrdit, že v těch zemích xenofobie zcela vymizela, připadá mi však, že je jí mnohem méně, než když jsem je prvně navštívil, a obecně se domnívám, že dnešní národnostní patriotismus je s evropským vědomím promísen tak, jak to v třicátých letech vidat nebývalo.

Případ Francouzů je dost zvláštní. Skeptik možná řekne, že francouzské nadšení pro Evropu je v jistém rozsahu založeno na ztotožnění Evropy s Francií, že evropská kultura je kultura francouzská, že patřičným jazykem evropských rozprav je franština a že ta hatmatilka Anglosasů má být zakázána. Něco na tom je, ale nesmíme přehánět

Třetí silou, o níž je třeba se zmínit, je americký nátlak, aby došlo k evropské jednotě. Musíme mít na paměti některé hluboce zakořeněné americké mýty. Existuje kontrast četných hašteřivých evropských národů a jejich nekonečných aliancí a protialiancí, zatahujících všechny do nesnázi, s velkým mírumilovným americkým národem sídlícím v širé zemi, jež se rozlohou rovná Evropě (včetně Ruska po Ural). Je sice pravda, že Amerika zakusila před sto dvaceti lety hodně děsivou válku, v níž padlo půl miliónu lidí, ale skončila vítězstvím jednoty, a jak jsme upozorňováni, velkomyslnost vítězů vůči poraženým od té doby zajišťuje mírumilovným pokrok. Tajemstvím tohoto pokroku je federální ústava, dost silná i dost pružná, aby už skoro dvě stě let držela tento veliký národ pohromadě. Proč se tedy Evropané nedokáží zfederalizovat?

To ovšem nikdy nebylo oficiálním americkým požadavkem a tvůrci americké zahraniční politiky toho většinou věděli o Evropě příliš mnoho na to, aby takhle uvažovali. Ale uvažovaly tak a podnes uvažují milióny Američanů, takže několik slov na vysvětlení rozdílů mezi Evropou a Amerikou bude možná k užítku.

Americkou republiku od počátku zalidňovali především lidé jednoho — anglického — jazyka, pocházející převážně z jediné země. Evropa je naproti tomu domovem asi padesáti jazykových skupin, jež jako ucelené jednotky existují už tisíc let či déle. Za druhé, Amerika byla téměř prázdnou zemí plnou skvělých přírodních bohatství, takže se Američané stali podle pamětihodné věty Davida Pottera lidmi hojnosti. I Evropa byla a je neobyčejně bohatá na přírodní zdroje, ale ty byly rozděleny mezi četné národy: nikdy tu, jako tomu bylo v dějinách Ameriky, nenastala chvíle, kdy se novým přistěhovalcům otevřel k záboru a rozvíjení bohatý kontinent. Za třetí, přistěhovalectví sice přivedlo v devatenáctém a dvacátém století do Spojených států milióny nových občanů, ale v každém daném okamžiku byli tito přistěhovalci jen malou částí úhrnné populace. Vykořenění ze svých domovin přicházeli do země, která už měla svůj převažující jazyk, svou ústavu a svou kulturu. Sami dychtili být touto novou kulturou vstřebáni, a pokud to pro ně bylo obtížné, dokázaly to jejich děti. Jejich příbuzní v Evropě žili v pevně srostlých populacích rozdělení do zemí, kde jejich předci žili už po celá pokolení či století, byli spjatí s odlišnými přidruženými kulturami a jejich politicky uvědomělé vzdělané elity na ně naléhaly, aby se považovali za národy. Kdykoli se přednárodnostní dynastické režimy či

cizí národnostní vladaři, usilující získat víc lidu a území, snažili potlačit jejich rostoucí národní uvědomění, podnítili je tím přidávat se ke krajně nacionalistickým hnutím v jejich národech, a to pak stejně jako kterákoli jiná jednotlivá příčina přispělo k rozpoutání světových válek.

Tyto rozdíly mezi americkou a evropskou historickou a společenskou skutečností učinily z prostého uplatnění amerického federalistického vzorce na Evropu cosi zcela nereálného. Ale americké výzvy k Evropanům, aby se sjednotili, nepochybně v jistém stupni účinkovaly.

Hospodářské síly, jež vedly k vytvoření západoevropského společného trhu, uvádím jako poslední nikoli proto, že je mám za méně důležité než ty, o nichž jsem se zmínil dříve, ale částečně z toho důvodu, že mé hospodářské znalosti jsou minimální, a dále proto, že se o těch silách dobře ví a mysl veřejnosti je o nich vytrvale uvědomována, kdežto na věci, jež jsem zdůraznil, se podle mého soudu často zapomíná. Navíc je, domnívám se, pravda, že motivy zakladatelů Evropského hospodářského společenství nebyly prvořadě hospodářské, ale že se podle mínění těchto zakladatelů — nepochybně správného — dal snazší a rychlejší počáteční pokrok očekávat v hospodářství spíš než v jiných oblastech.

Dospívám nyní k této otázce: jaké spojení je či jaké by mělo být mezi hnutím za evropskou hospodářskou a politickou jednotu a smyslem pro evropské kulturní společenství? To druhé může existovat bez prvního: existuje to už déle než dvě stě let. Může to první existovat bez druhého? Může, ale je to nákladné a možná že to dlouho nevydrží. Nepodceňujme potřebu pozitivního společného zájmu, něčeho, co by vzrušovalo víc než cena másla, něčeho konstruktivnějšího než rozmísťování smluv na výrobu zbraní, potřebu evropské *mystique*. To chápali zakladatelé Evropského hospodářského společenství, lidé dobře si vědomí evropského kulturního dědictví a hluboce jím poznamenaní. Jakmile se však *mystique* octne v rukou byrokratů, hrozí nesnáze. Vzpomeňte na Péguyho aforismus: „*Tout commence par la mystique, et finit par la politique.*“ *Politique* bruselských eurokratů se dá z mnoha hledisek pochválit, ale za evropskou *mystique* ji zdaleka mít nelze. Základním územím Evropského hospodářského společenství byla dřívější Svátá říše římská Karla Velikého; ani hranice mezi Německou spolkovou republikou a DDR se příliš neliší od čáry, k níž Karel Veliký v Německu pronikl. Tato novokarolínská říše se postupně rozšiřovala a rozšiřuje, ale čím dál autoritativněji se každému dalšímu nováčkovi káže.

Evropa, ať jako pojem zeměpisný, kulturní či morální, nikdy nesouzněla a nesouzní ani teď s říší Karlovců. Nynější postoje k pojmu Evropy se nápadně podobají postojům z dávné minulosti. Zvláště ty dvě dichotomie, země civilizace oproti zemím barbarství, země pravověrných oproti zemím nevěřících, jsou tu znovu pod novými jmény na obou stranách čáry Lübeck-Terst.

Už jsem mluvil o těch dichotomiích, jak je vidí sovětská strana a jak se sobě podobají moskevské „*mentalités*“ pozdního dvacátého století a pozdního století šestnáctého. Ty dvě dichotomie, jakkoli v jiné podobě, platí i západně od oné čáry. Mluvčí Evropského hospodářského společenství a Severoatlantické smlouvy si pohotově hledí přivlastnit evropskou *mystique*, i když to kategoricky netvrdí, mlčky dávají znát, že tamti za onou čarou žijí na nižší civilizační úrovni, vlastně v barbarství. Coši, čemu střídavě říkají „Západ“ nebo „Evropa“, též chápou jako hlavního představitele pravé víry, kterou většina z nich veřejně ztotožňuje s abstrakcí zvanou „západní demokracie“, kdežto někteří ještě uvažují v termínech staršího kontrastu mezi křesťanstvem a nevěřícími či pohany. Jejich postoj připomíná postoje pozdně středověkého a raně novověkého křesťanstva, které čím dál častěji zamlčeně odpisovalo křesťany žijící pod mohamedánskou vládou.

Je však pravda, že víra ve skutečnost a v důležitost evropského kulturního společenství nikde na světě není tak rozšířena jako v zemích, jež leží mezi územím Evropského hospodářského společenství a Sovětským svazem. Tu víru ovšem komplikují politické ohledy. Národy řečené oblasti pocítují jistou rozmrzelost vůči Západoevropanům, protože vykonali — jak ony to chápou — tak málo k jejich pomoci; a zároveň, pokud jde o moc ve světě, nevidí protiváhu svého imperiálního pána v západní Evropě, ale ve Spojených státech. Dalo by se tedy tvrdit, že spíš touží po členství ve společenství západním než ve společenství evropském. Ale tyto dva pojmy se v jejich představivostech vzájemně prolínají a kulturní společenství, na něž se pamatují, nebo na něž se pamatují jejich rodiče a vyprávěli jim o něm, je v podstatě evropské.

Pro tyto národy je představa Evropy představou společenství kultur, k němuž specifická či přidružená kultura každého z nich patří. Žádný z nich bez Evropy nemůže přežít, ani Evropa nepřežije bez nich. To je ovšem mýtus — jímž mám na mysli jakousi chemickou sloučeninu pravdy a fantazie. Nesmyslnosti fantazie nutně nezatemňují

pravdu; a ať jsou soubory představ podivuhodné či nikoli, každý z nich, ovládne-li celé národy, je historicky a politicky důležitý. Každý novodobý národ má svou historickou mytologii — mají ji i Angličané, třebaže ti nejprotřeplejší mezi nimi se k ní obracejí zády. Pro západní koloniální poddané sovětské říše je historická mytologie Evropy přídavkem k jejich vlastním jednotlivě národním historickým mytologiím.

Kolik tamějších lidí si takovými věcmi láme hlavu? Jistě jen menšina obyvatel, ale v procentech mnohem větší než v národech Západu, jejichž národní kultury a totožnosti nebyly ohroženy už celá století. Rozsáhlé menšině na tom opravdu hluboce záleží a zahrnují do ní pracující muže i ženy v továrnách a na polích; a váhal bych předpokládat, že pro většinu, pro špatně živené venkovany a všechny ostatní, je příslušnost k vlastnímu národu či k Evropě něčím bezvýznamným. „Masám na takových hloupých představách nezáleží, mají jen hmotné zájmy“ (toto pohodlné patronizující klíše pokrokových intelektuálů), to může či nemusí být pravda v Anglii nebo ve Švédsku. Je možné, že kdyby to platilo všesvětově, svět by byl pohodlnější. Ale neplatí to tak a ze všeho nejméně to platí ve východní polovině Evropy. Rozdělení Evropy a vnucené poddanství jejich národních kultur vystavených manipulacím ze strany přemožitelů, jimiž pohrdají, je pro ně něčím, s čím se v předvídatelné budoucnosti nesmíří.

Ta moje poslední věta asi stačí, aby mě mnoho myslí odsoudilo jako podněcovatele „studené války“. Ale sdělil jsem jen prostými slovy základní fakta, o nichž mě přesvědčilo čtyřicet let studia. Avšak v myslích set a tisíců osvícených západních mužů a žen, pevně oddaných svobodě svých vlastních zemí, účinkovala propaganda, protipropaganda a dezinformace tak silně, že pro ně nynější rozdělení Evropy nabylo posvátnosti, kterou vždy budou fanaticky obhajovat; a řekne-li se, že pro víc než sto miliónů Evropanů je toto rozdělení natrvalo nepřijatelné a že nepotrvá, znamená to pro ně hlásání jaderné války.

Je ovšem pravda, že když se z politické doby ledové, spjaté s jmény Metternich a car Mikuláš I., vynořila Evropa, nestalo se tak díky revolucím (všechny tehdejší revoluce byly rozdrčeny právě tak jako všechny čtyři revoluce od roku 1945), ale v důsledku něčeho, co snad lze nazvat sérií středně velkých válek; a nové východoevropské státy vznikly v důsledku války světové. Je též pravda, že v jaderném věku jsou středně velké války v Evropě prakticky nepředstavitelné a že jaderná světová válka, ať by způsobila cokoli, by Evropu neosvobodila ani nesjednotila.

Ale udělují tyto pravdy trvanlivost a posvátnost nynějšímu rozdělení? Jen jediné tvrzení o dějinách mohou dějepisci pronést zcela bezpečně: že v dějinách nic netrvá. K předpovědi, jaká změna nastane, jsou dějepisci špatně vyzbrojeni: ti, kteří se o to pokusili, nepřidali nic k lidské moudrosti.

Přestaňme pokládat sovětskou koloniální říši za trvalou a mluvit o neokarolínské říši Evropského hospodářského společenství jako o Evropě. Na těchto malých změnách ve slovníku není nic válečně štváckého ani svatokrádežného.

Evropské kulturní společenství zahrnuje národy žijící za Němec-kem a za Itálií; neměli bychom na to nikdy zapomínat a žádným způsobem to není popřeno faktem, že ty národy dnes nemohou patřit k nějakému všeevropskému hospodářskému či politickému společenství. Je o to víc důvodů uvádět v život a co nejlíp prakticky uplatňovat všechny druhy kulturních styků, jaké se ve vztahu k nim dají navázat, a trvale dávat najevo, že v nich vidíme Spoluevropany.

Ale patří tam i Britové? Mnoho lidí vně i uvnitř Británie přijímá názor, že Británie se k Evropě obrací zády od počátků své zámořské říše, ale jde nenejvýš o polopravdu. Lehko se zapomíná, že Angličané začali se svou zámořskou expanzí hodně pozdě, až po Portugalcích, Španělech a Holanďanech a zhruba v téže době jako Francouzi. Ti všichni měli silné svazky se zámořím, a přece se též podíleli jak na vědeckých a kulturních vývojových směrech, tak na politických a vojenských konfliktech v Evropě, jako se na obojím podíleli i Angličané, a to ani nemluvíme o Skotech, Irech a Welšanech.

V téže době, kdy metropolitní země byly nadále zaměstnávány evropskými ději, vznikaly ze zámořských společenství někdy po válkách za nezávislost, v jiných případech na základě vzájemných dohod nové státy a nové národy. Mezi novými státy a těmi starými trvaly dál nejen obchodní, ale i kulturní svazky a obojí jsou podnes silné. Je však třeba si všimnout jistých rozdílů. Za prvé úhrnná populace Francie a Holandska je větší než počet těch lidí v zámoří, jejichž mateřštinou je franština či holandština, kdežto v případě Portugalska, Španělska a Británie je pravdou opak. Za druhé ty četné španělsky mluvící národy, kromě nemnoha výjimek, zůstávají hospodářsky nerozvinuté a všechny jsou stejně jako jediný portugalsky mluvící zámořský národ vojensky slabé; pokud však jde o národy mluvící anglicky, je tomu obráceně. Kanada, Nový Zéland a Austrálie jsou pokročilé průmyslové a urbanizované státy a Spojené státy jsou jak hospodářsky, tak vojensky nej-

mocnějším státem světa. Jestliže tedy Angličané jsou od pozdního devatenáctého století odtahováni od Evropy víc než jiné národy na západním pobřeží kontinentu, je tomu tak z příčin zvláštní povahy jejich členství v anglicky mluvícím světě.

Ještě zcela nedávno se tvrdívalo, že pro Brity je členství v Commonwealthu důležitější než členství v Evropě. Třebaže však dosud trvá mnoho svazků s dřívějšími koloniemi, očekávání, že se Commonwealth stane významnou politickou jednotkou, se ukázalo být fantazií. Skutečností zůstal anglicky mluvící svět, do něhož patří Spojené státy, Británie a tři z bývalých dominií. Když de Gaulle napadal „*les anglo-saxons*“, mluvil o čemsi reálném. Nechápu, jak kterýkoli občan této země, který něco ví o mezinárodních záležitostech a kterému záleží na budoucnosti Británie, může pochybovat o tom, že Británie patří jak do Evropy, tak do anglicky mluvícího světa. Co se mne týká, vím, že mám kořeny tam i tam, že se toho ani onoho nemohu vzdát a že nemohu svou mysl či mozek rozetnout ve dvě části. Úkolem Britů v posledních třech desetiletích, naneštěstí vinou jejich předáků dodnes nesplněným, je být pevnou svazující silou toho dvojího a nikoli se chvět na okraji Kanálu a Atlantiku, střídavě se pošklebovat oběma na protějších březích, libovat si tu v sebevycházkách, tu v sebelítosti, dožít se osudu osla, který se nemohl rozhodnout, z které kupky sena má žrát, a skončit tak jako oběť mechožravců.

V Británii nyní není mnoho známek vědomí o evropském kulturním dědictví, o evropské *mystique*, ani se tu neprojevuje ze strany jakýchkoli politických či kulturních autorit žádné úsilí něco takového vytvořit. Lze to snad zčásti připsat tomu, že ve velké části naší kulturní elity nadále trvá poimperiální kocovina v podobě komplexu viny vůči asijským a africkým národům. Slovo „evropský“ se dlouho spojovalo s nadutými tvrzeními o kulturní a rasové převaze. Jestliže však „Evropu“ spojují s touto nadutostí asijské a africké mysli, plyne z toho, že Evropané mají zavrhnout své dědictví? A jsou-li dějiny, umění a literatura Evropy bohatší než jejich obdoby v Africe na jih od Sahary, musíme předstírat, že tomu tak není? Nemůžeme prostě se vši poctivostí studovat africké kultury a pomáhat Afričanům v jejím studiu? Dobře vím, že se to tak už praktikuje aspoň v některých částech britského akademického světa, a je třeba doufat, že se to bude rozvíjet dál. Není však třeba, aby se v důsledku toho britská inteligence chvěla pocitem viny při pomýšlení, že britská kultura je jednou z přidružených kultur evropského kulturního společenství.

To mě přivádí k další matoucí, ale důležité otázce, k otázce kulturního vztahu mezi Evropou a Amerikou. O „evropské kultuře“ se často říká, že na ni útočí „americká masová kultura“. Je snadné postřehnout, co se tím myslí, ale je dost obtížné to vyjádřit slovy. Dalo by se říci, že soudobá masová kultura je založena na étosu krátkodobého hmotného hédonismu: že totiž převládajícím cílem všeho lidského snažení má být co největší materiální uspokojení? Čím větší bude počet uspokojovaných, tím víc poroste zisk těch, kteří opatřují příslušné zboží a služby. Komerční výnosnost a masové uspokojení spotřebitelů jsou těsně spjaty. Nejlepší stručnou nálepku, kterou pro to znám, navrhl kdosi, jehož památku mám pramálo rád, ale kdo byl vždy lepší ve slovech než v činech: Mussolini. Jeho termín zněl „pluto-demokracie“.

Není tu mým cílem hanět ani hájit kulturu či společnost ovládanou těmito zásadami, jejichž praktických výsledků denně v životě s potěšením užíváme. Zajímá mne otázka: „Je tato kultura specificky americká?“ Podle mého soudu je taková jen v hodně malém stupni. Je americká v tom smyslu, že Spojené státy jsou nejlidnatější společností s masovou kulturou a první společností, která ji vytvořila. Důvody k tomu jsou historické: zčásti jsou dány velkým přírodním bohatstvím Severní Ameriky, jež tam průkopníci a pak přistěhovalci k velkému štěstí našli; a zčásti jsou dány faktem, že americkou republiku založili a rozvíjeli lidé vědomě usilující vytvořit novou společnost a nový společenský étos už neomezovaný tradičními závazky a hierarchiemi. V Evropě asi až do poloviny nynějšího století nezvítězili komerčně hédonistické hodnoty kapitalismu tak úplně nad dřívějšími hodnotami služeb státu, klasického humanismu a Města Božího, jejichž původ je třeba hledat přes renesanci až ve středověku. V Evropě byl étos veřejného života sloučeninou těchto hodnot, jež byly v průběhu století vršeny jedna na druhou a jejichž pořadí či síla se v tom úhrnu lišily od země k zemi. Zvláště to platilo o zemi, jež byla průkopníkem kapitalistického podnikání a byla i zemí, z níž přišli předkové amerických zakladatelů, o Anglii.

Bylo by však chybné tento kontrast absolutizovat. Vliv starých tradic křesťanství, osvícenství a dokonce i státní služby byl v myslích zakladatelů Spojených států přítomen a dá se vystopovat v amerických dějinách. Právě tak byla v myslích evropských mužů a žen přítomna touha po materiálním uspokojení a stala se silou, jakmile většina lidí začala pocítovat, že mohou či mají nárok žádat lepší život. To ovšem není rychlý ani jednoduchý proces: neplyne to hned ze zavedení

všeobecného hlasovacího práva, z tajného hlasování ani z poměrného zastoupení. Ale po roce 1960 se ta touha i síla v západní Evropě hodně rozšířila a neobyčejně ten proces urychlila televize; a velmi se to rozmohlo i ve východní Evropě, dokonce i v samém Rusku, kde materiální hédonismus teoreticky je součástí oficiální doktríny, ale spíš jen dlouhodobě než krátkodobě („zavařenina bude zítra“), a brání mu politicky způsobený hospodářský nedostatek i dobře organizované donucování; zasažen byl i třetí svět, a to přinejmenším značná část jeho městského obyvatelstva. Konzumerismus tedy není ničím prapůvodně americkým. Je zbytečné i nehistorické dělat z Ameriky obětního beránka našich znepokojujících pocitů. Pokud konzumerismus ohrožuje starší hodnoty toho, co snad máme za evropskou kulturu, nepochází ta hrozba prvotně z Ameriky (i když některé její výrobky mají americké nálepky), ale zevnitř evropské společnosti a přímo z nitra mysli skoro každého z nás. To, že existuje konzumerismus, nedokazuje irelevantnost evropské kultury; pokud evropská kultura je skutečností, dokáže si konzumerismus přizpůsobit a dohodnout se s ním, jako se dohodla s nejděním étosem dřívějším.

Nakonec musím uvést ještě jednu otázku. Dovožoval jsem, že představa Evropy nahradila představu křesťanstva především v důsledku rozčarování vinou náboženského pronásledování a válek. Ale to neznamená, že náboženství přestalo být v Evropě důležitou silou nebo že ti, kteří věří v evropské kulturní společenství, přestali věřit v křesťanství. Zdaleka ne. Křesťanstvo, totiž oblast, v níž má křesťanství své věřící, se rozprostírá po celém světě a není už rozlohou totožné s Evropou. V dnešním světě příslušnost ke křesťanstvu, k zemi pravé víry, nemůže dávat smysl. Ale křesťanství je podnes mocnou silou v západní Evropě a silou ještě významnější v Evropě východní. Kterýkoli čtenář denního tisku si musí být vědom síly katolické církve v Polsku. Obtížnější je odhadnout, jak je tomu s nepochybným přežíváním vnitřní obrodou a šířením ortodoxní církve v Rusku.

Vzájemné prolínání myšlenek Evropy a křesťanstva je historický fakt, který ani nejbrilantnější sofistika nemůže odčinit. Neméně však platí, že evropská kultura zahrnuje v sobě i proudy, které nejsou křesťanské: proud římský, helénský, pravděpodobně i perský a (ve stoletích novověku) proud židovský. Je obtížnější rozhodnout, zda je zastoupen i proud mohamedánský. Středověké mohamedánské Španěl-

sko bylo kanálem, jímž prostřednictvím románských verzí arabských překladů řeckých textů přicházela do západní Evropy evropská klasická učenost. Za dob osmanské velikosti i úpadku kulturní výměny byly méně zjevné než výměny komerční a vojenské. Dnešní Evropa zahrnuje, i když necháme stranou evropské Rusko, mnoho miliónů mohamedánů, kteří žijí v zemích, kde žila četná pokolení jejich předků. Novodobí Turci, z nichž pět miliónů žije v zeměpisné Evropě, a dva milióny bosenských mohamedánů v Jugoslávii se jistě cítí jako Evropané a přijímají evropské dědictví za vlastní. Zda to platí o čtyřech miliónech Albánců s jejich nejvyšším procentem porodnosti v Evropě, se neodvažují odhadovat, a ještě méně se toho odvažují ohledně mohamedánských *Gastarbeiterů* či přistěhovalců ze zámoří. Zjevně vzrůstající vlna mohamedánské bojovnosti v mohamedánských zemích od Maroka po Malajsii je snad především protimodernizační a protisvětská, ale stěží lze pochybovat, že obsahuje i prvky protikřesťanské a protievropské.

Jakkoli však oceníme mohamedánský příspěvek, je zřejmé, že hlavní proudy evropské kultury přišly skrze křesťanstvo z Helady, z Říma, z Persie a z germánského severu právě tak jako ze samého křesťanství. K těm se přidaly vlivy postupných vln východních nájezdníků i různých zámořských kultur, jež Evropané prozkoumávali a vykořisťovali. Výsledný celek, jehož jednotlivé prameny nikdo nedokáže rozčlenit, je základem, na němž byla vybudována celá stavba novodobé vědy, průmyslu a technologie. Ty impozantní stavby zaplňují krajinu, ale základy nikdo nevidí a nepamatuje na ně. Přesto evropská kultura existuje a zahrnuje lid na severozápadním poloostrově Asie a přilehlých ostrovech i mnoho jednotlivců vně těch míst, na pevninových rozlohách Ruska a za oceány.

Existuje, ale pojímá v sebe jen ty, kteří ji dokáží vidět a cítit, a k tomu je třeba splnit jisté podmínky. Aby někdo zcela patřil k evropské kultuře, musí si uvědomovat jiné Evropany, musí trochu znát dějiny, umět jiný jazyk nebo několik jazyků, čerpat potěšení z literatury, z malby či z dávných budov. Ti, v nichž je toto vědomí, byli vždy a všude menšinou. V nedávné době však některé menšiny vzrostly a některé se scvrkly. Zdá se, že ve většině kontinentálních zemí rostou. I ti nepřekonatelně jednojazyční gallocentričtí Francouzi se učí jazykům svých sousedů jako nikdy dřív. V sovětské říši je čilá poptávka po vyučování cizím jazykům, i když se vládnoucí s ovládanými poněkud neshodují v otázce, kterému jazyku se kdo má učit. Jen v jedné zemi

vyučování cizím jazykům — všem, ať dávným či novodobým — rouha žáků po nich i víra úřadů, že je dobře je studovat, nápadně poklesly: v Británii. Někteří tvrdí, že se dnes všichni cizinci učí angličtině a není tedy třeba, by se Angličané učili jejich jazykům. Hromadně vydávané přeložené texty nám poskytnou všechno, co potřebujeme, a až vzroste počet i dokonalost počítačů, bude učení se cizím jazykům, o literatuře a historii ani nemluvě, irelevantní.

Opravdu? Nakolik lze porozumět myšlení lidí jiných zemí, neznáme-li jejich jazyk ani minulost? I v prakticky zaměřeném vývozním obchodu má dvojjazyčný či trojjazyčný agent či agentka lepší vyhlídky než lidé jednojazyční. A pokud jde o dějiny a literaturu, vždyť právě schopnost paměti, představivosti a záznamu vzpomínek i fantazie odlišuje člověka od opice.

Vlády se budou nadále mezi sebou přít; spory zájmů mezi jednotlivými národy a třídami v proměnlivých podobách a intenzitách potrvají; a ony dvě dávné dichotomie mezi civilizací a barbarstvím, mezi pravou vírou a nevěrectvím, se čas od času s obnovenou silou vrátí.

Ale na takových věcech jednota evropské kultury nezávisí. Ta není nástrojem kapitalismu ani socialismu; není to monopolní majetek autokratů Evropského hospodářského společenství ani kohokoli jiného. Hlásit se k ní neznamena proklamovat nadřazenost nad jinými kulturami — jistě ne nad Číňany a nad Japonci, což by dnes bylo vyslovené směšné; ani nad mohamedány, třebaže jejich mluvčí hlásají vůči nám nenávisť; ani nad Afričany, což je nyní nespravedlnost mnohem méně rozšířená, než bývala; a nikoli nad Američany, i když je to podnes dost v módě mezi některými z těch, kteří sami v sobě se zalíbením vidí evropské intelektuály. A přihláška k evropské kultuře by neměla být neslučitelná s úsilím vytvořit za čas širší západní kulturu či ještě později všesvětovou kulturu lidstva. Tato podivuhodná úsilí se nepohnou vpřed tím, že se bude opomíjet či dokonce vymazávat to, co mají všechny evropské národy společného, nebo co má každý jednotlivý národ zvláštního. Jednota evropské kultury je prostě konečným výtvozem tří tisíc let námahy našich rozmanitých předků. Je to dědictví, jehož zavržením se sami okrádáme, a bylo by zločinem ochudit o něj mladší a budoucí pokolení. Spíš je naším úkolem ho uchovat a obnovovat.

Encounter, July-August 1985. Tam je úvodem tato poznámka: Jde o poslední článek našeho dávného přispěvatele — otiskli jsme jeden jeho text hned v prvním čísle Encounteru (v říjnu 1953). G. H. N. Seton-Watson, emeritní profesor ruských dějin na škole slovanských

a východoevropských studií při Londýnské univerzitě, nečekaně zemřel ve Washingtonu D. C. 19. prosince 1984. Jeho odchod je velkou ztrátou pro studia dějin; byl uznávaným doyenem odborného bádání o východní Evropě, v němž šel ve stopách svého otce, R. W. Seton-Watsona, vynikajícího autora knih z téže oblasti. Hugh Seton-Watson mezi jinými i tyto knihy: „Úpadek imperiálního Ruska“ (Westview Press, 1984), „Imperialističtí revolucionáři“ (Hutchinson, 1980), „Národy a státy“ (Methuen, 1977) a „Ruská říše 1801-1917“ (1967). George Schöpflin ve své „Východoevropské revoluci“ (Methuen, 1956) prodiskutoval proslulou analýzu „železné opony“, jak ji profesor Seton-Watson předtím provedl.

Tento článek je založen na textu jedenácté z Přednášek na paměť Martina Wigha, jak si jej připravoval, že jej přednese v Londýně dne 23. dubna 1985 v Královském ústavě mezinárodních záležitostí. Přečetl jej toho dne Dominic Lieven. Smrt Hugh Seton-Watsona vzala evropským studiím jednu z nejmoudřejších i nejprůbojnějších osobností, zároveň věcně objektivního učenice i publicistu těsně spjatého s předmětem.

